

HUNLARDAN GÜNÜMÜZE YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ*

Nurşat BİÇER**

Özet

Bu araştırmada yabancılara Türkçe öğretiminin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ele alınmıştır. Konu alanıyla ilgili literatür taraması yapılarak yabancılara Türkçe öğretimi tarihi belirli dönemlere göre incelenmiştir. Hunlar döneminden itibaren Türkçenin öğretiminin yapıldığını gösteren unsurlar, yazılan eserler ve yapılan çalışmalar günümüze kadar irdelenmiştir.

Türk dilinin belgelerle takip edilebilen dönemlerinden itibaren yabancılara Türkçenin öğretildiği görülmektedir. Yapılan çalışmaların kendi dönemi içerisinde kendilerinden beklenen işlevi yerine getirdiği, Türkçenin öğretilmesine katkı sağladığı görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Yabancılara Türkçe öğretimi tarihi, Yabancılara Türkçe öğretimi, Türkçe öğretimi

TURKISH TEACHING FOR FOREIGNS TO NOWADAYS SINCE HUNS

Abstract

In this study, the historical process development of turkish teaching for foreigners is discussed. The history of Turkish teaching for foreigners was analyzed according to specific periods by review of the literature. The indicated elements that have done Turkish teaching from Huns era, written works and studies were discussed to date.

I was observed that Turkish teaching taught to foreigners from periods when can be followed Turkish language. It was seen which studies fulfilled expected function from them during of own period and contributed to the Turkish teaching.

Keywords: The history of Turkish teaching to foreigners, Turkish teaching to foreigners, Turkish teaching.

Giriş

Çağlar boyunca, insanların büyük çoğunluğu örgün bir eğitim, iyi bir sınıf, ders kitabı, ses kaseti ve sözlük olmadan başarılı ve kolay bir şekilde yabancı dil öğrenmişlerdir. İnsanların; seyahat, ticaret, sömürgecilik, evlilik gibi sebeplerle ve başkalarıyla iletişim kurmak amacıyla çoğu zaman ciddi ve bilimsel bir öğretim olmadan, doğal ortamda yabancı dil öğrendikleri bilinen bir gerçektir (Meskill, 2002: 13-14).

Yabancı dil öğretiminin tarihiyle ilgili yapılan araştırmalarla M.Ö. 2225'te Akadların Sümer ülkesini ele geçirdikten sonra kendilerinden daha üstün bir uygarlığa sahip olan

* Bu çalışma *Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılara Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi* adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör.; Atatürk Üniversitesi, K.K.E.F., Türkçe Eğitimi Bölümü, nursatbicer@gmail.com.

Sümerlerin dilini öğrendiği ve böylece insanlık tarihinde ilk kez yazılı ve sözlü yabancı dil öğretiminin başlamış olduğu tespit edilmiştir (Hengirmen, ty.: 3).

Dil öğretimi başlangıçta iletişim dilini öğretmek amacıyla yapıldığı için yazı dilinden ziyade konuşma dili öğretilmeye çalışılırdı. Karşılıklı konuşma esasına dayanan dil öğretiminde daha çok doğal yöntem kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Doğal yöntem, yabancı dil öğrenen öğrencilere, başından itibaren öğretmenin kendi ana dili olan yabancı dili kullanarak, sürekli konuşmayla iletişim kurmak ve bu etkileşimi birbirleriyle bir metin oluştururcasına bağlantılı, ama dil bilgisi kuralları öğretilmeden anlaşılabilir ölçüde yalın bir cümle dizisiyle gerçekleştirmektir (Demirel, 2004: 40). Dil öğretiminin ilk olarak doğal yöntemle göre gerçekleşmiş olduğu düşünülebilir. Yazının yeterince gelişmediği dönemlerde dil öğretiminin doğal yöntemle yapılmış olması gerekir. Bu yöntemle daha çok günlük konuşma dili öğretilmektedir.

Bir milletin fertleriyle iletişim kurmak isteyen farklı milletlerin mensupları o milletin dilini öğrenmek durumundadır. Bir yabancıya farklı bir dili öğrenmesi çok eski devirlerden beri ihtiyaç hâlinde var olagelmıştır. Yabancı bir dili öğrenme ihtiyacı daha çok dinî ve ticari etkenlere dayanmaktadır. Farklı bir millettten öğrenilen dini anlayıp uygulamak için o dini temsil eden milletin dilini öğrenmeye gereksinim duyulmuştur. Aynı şekilde bir milletle ticari ilişkiler kurabilmek için de o milletin dilinin öğrenilmesi gereklidir. “Yabancı dil öğrenmek, bir dünyayı, yabancı bir kültürü de anlamak demektir” (Bölükbaş ve Keskin, 2010: 228). Yabancı bir kültür ile ilişki kurmak o kültürün dilini öğrenmeyi gerektirir. Yabancı dil öğretimi genellikle üst kültürden alt kültüre doğrudur. Kültür ve medeniyette ilerlemiş bir toplumun dili ondan daha geride bulunan diğer toplumların bireyleri tarafından öğrenilir.

Etkileşim hâlinde bulunan toplumlarda kültürel alışveriş yanında lengüistik alanında da alışverişler olur. İlişki içerisinde olan topluluklar birbirlerinin dillerini öğrendiği gibi birbirlerine sözcük de verirler. Bu lengüistik alışverişlerden yola çıkarak toplumların ilişki düzeyi hakkında bilgi elde edilebilir (Bazin, 2010).

Günümüzde ise dil öğretimi, ana dili ve yabancı dil öğretimi şeklinde gerçekleşmekte ve gittikçe önem kazanmaktadır. Yirminci yüzyıl ile birlikte iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler milletarası ilişkileri de inanılmaz derecede artırmıştır. İlişkilerin bu denli hızlanması neticesinde insanlar arasında ortaya çıkan iletişim sorunu doğal olarak bazı dillerin hızla yayılmasını sağlamıştır (Özbay, 2010: 11-12).

Türkçenin uluslararası tanınırlığının artmasıyla Türkçenin yabancılara öğretimi de büyük ivme kazanmıştır. Türkçe öğretimi yurt içinde üniversitelerin veya farklı kurumların

yabancılara Türkçe öğretim merkezleri / birimleri tarafından, büyük oranda da eğitim fakültelerinin Türkçe Eğitimi Bölümleri tarafından yürütülmektedir (Alyılmaz, 2010: 729). Yurt dışında ise Türk Kültür Merkezleri, üniversitelere bağlı Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri, elçiliklere bağlı Türkçe Öğretim Merkezleri başlıca Türkçe öğretim kurumlarını oluşturmaktadır ve son yıllarda bu görevi Yunus Emre Enstitüsü yürütmektedir (Er, Biçer ve Bozkırlı, 2012: 52).

Türkçe günümüzde olduğu gibi geçmişte de çeşitli nedenlerle ilişkide bulunulan milletler tarafından öğrenilmekteydi. İlk dönemlerde sistemli bir öğretim olmasa da Türkçenin yabancılar tarafından öğrenilip kullanıldığı görülmektedir.

Yabancılara Türkçe öğretiminin tarihsel seyrini şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

1. (Kök)Türk öncesinde ve (Kök)Türk döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Türkçe, tarihi binlerce yıl öncesine kadar giden, dünyanın en zengin ve en eski dillerinden biridir. Hun İmparatorluğu (MÖ III. - MS I. yy.) döneminden beri bilinen, (Kök)Türk (MS VI - VIII. yy.) dönemiyle birlikte yazılı metinlerle izlenebilen Türkçe, öğretimi söz konusu olduğunda bu kadar uzun bir geçmişe sahip değildir. İlk ve Orta Çağ boyunca Türkçenin sistemli bir biçimde öğretilip öğretilmediği konusunda açık ve kesin bilgiler bulunmamaktadır. Uygur döneminde ve İslami dönemlerde birçok çeviri çalışması yapılmışsa da aile ve çevre dışında bir dil öğretimi yapıp yapılmadığı konusunda aydınlatıcı bilgilere rastlanmamaktadır (Ağar, 2004: 1).

Çin kaynaklarının IV-V. yüzyılda Çin’de kurulan Hun devletleriyle ilgili verdiği bilgilerde Hunların yazıya geçmiş oldukları anlatılır. Hun devletlerinin liderleri çeşitli sebeplerle yazıtlar diktirmişlerdir. Bu devletlerin bazıları kanunname, bazıları ise kendi tarihlerini de kapsayan çeşitli kitaplar yazdırmışlardır. Hunların o dönemde yazı dilleri olmadığından Çinceyi kullanarak kendi tarihlerini ve kabul ettikleri Budizm’le ilgili çeşitli kitapları yazdırmakta da gecikmemişlerdir. Hükümdarlar *Shang-tang Şehri Kayıtları*, *Baş Kumandanın Günlüğü*, *Büyük Ch’an-yü Kayıtları*, *Üç Devlet Dönemi Genel Tarihi* adlı bazı Çince tarihî kaynakların yazılmasına da öncülük etmişlerdir (Baykuzu, 2008).

Hunlar döneminde Çincenin Türkçe üzerindeki etkisinin yanında Türkçenin de Çince üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Hunlara (Hsiung-nu) ilişkin dil malzemesi Çin kaynaklarında Çince yazı çevrimleriyle geçen sözcüklerdir. Pulleyblank’a göre 190, Maenchen-Helfen’e göre ise yüzlerce Hunca sözcük bulunmaktadır (Tekin, 1993, 9). Çin kaynaklarında geçen Hun diline ait bu sözcükler Huncanın Çinceye kelimeler verdiğini göstermektedir. Çince kaynaklardaki Türkçe malzemeler şöyle sınıflandırılabilir: Hiung-nu (Hun) kelimeleri,

T'o-Pa veya Tabgaç kelimeleri, Göktürk dil malzemesi, Moğolistan Uygurlarına ait malzeme (Tekin, 1997: 11).

Çin kaynaklarından Çin Şu'da geçen bir olay Türkçe öğretimi tarihi hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir:

Hükümdar Şi Lo, Hsiung-nulara mensup Ho kabilesinden geliyordu. Başka bir Hsiung-nu lideri Liu Yao da Şi Lo'nun rakibi idi. Liu Yao, Kuangçu'nun on birinci yılında (329) ordusu ile geldi ve Lo-yang'ı kuşattı. Şi Lo hemen Liu Yao ile savaşmak istiyordu. Fakat buyruğu altındaki kumandanların hiçbiri bu fikri uygun bulmadı. Şi Lo, bunun üzerine çok sevdiği ve saydığı Hintli rahip Fo-t'u-teng'e danıştı. Fo-t'u-teng daire biçimindeki bir çanı salladı ve çıkan ses göre Ho dilince şu kehanette bulundu:

siu-k'i t'i-li-kang puh-koh kü-t'u-tang

(Ordu savaşmak için çıkacak ve Liu Yao'yu yakalayacak) (Tekin, 1993: 37).

Çin Şu kaynağında geçen bu olay Hintli bir rahibin Hunların dilini bilip kullandığını göstermektedir. Çin Şu kaynağında Türkçe beyitle birlikte Çince anlamının da verilmesi bu kaynağı yazan kişinin de Türkçeyi bildiğini ortaya koymaktadır. Dönemin şartlarına Türkçeyi öğrenen ve kullanan yabancıların olduğu bu tür tarihî vesikalarla saptanabilir.

“Verilen bilgilere göre, Çinli bir kadın Türk sınırında görevli olarak sürgün edilmiş kocasına MS 350-394 yılları arasında Türk dilinde (Hui language) bir aşk şiiri yazmıştır” (Uglychina'dan akt.: Çifçi, 2006: 81). “Çinli kadının Türkçeyi biliyor olması, başka Çinlilerin ve belki başka uluslardan aydınların da Türkçe öğrenmiş olmaları ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Böyle ise, (Kök)Türklerden önce de ciddi bir Türkçe eğitim ve öğretiminin var olduğunu düşünmek gerekecektir” (Çifçi, 2006: 81).

Mukan ve Tatpar Kağan döneminde Budizme karşı bir eğilim görülmektedir. Kandaharlı Budist rahip Jinanagupta (MS 522 - 600) Tatpar Kağan'ın yanında on yıldan fazla kalmış ve Kağan bu rahibin müridi olmuştur. Rahip Jinanagupta'nın telkinleriyle Buda mabedi ve heykeli yaptıran kağan “Nirvanasutra” adlı eseri Türkçeye tercüme ettirmiştir. Ayrıca bu dönemde on Çinli rahip dinî eserleri getirmek için 581 yılında Hindistan'a giderek getirdikleri 260 Sanskritçe eseri incelemiş, kataloglarını çıkarmış Çince Soğdcaya ve belki Türkçeye çevirmişlerdir (Mert, 2009; Tezcan, 2001). Bu dönemde Budist rahiplerin Türkler arasında aktif rol oynamaları, Budizmi halka öğretme çabaları ve yaptıkları çeviri faaliyetleri bunların Türkçe öğrendiğini göstermektedir.

Tatpar Kağan döneminde dikilen Bugut Yazıtı Budizmin Türkler üzerindeki etkisini gösteren belge niteliğindedir. Bugut Yazıtı'nın üç yüzü Soğdca olarak yazılmıştır, yani Türk

Kağanlığı'nın bilinen ilk resmî belgeleri, İrani bir dille yazılmıştır. Yazıtları kaleme alan kişinin, Türk toplumunun yapısını ve devlet örgütlenmesini yakından tanıyan, çok iyi Soğdca bilen bir Türk veya çok iyi Türkçe bilen bir Soğd olduğu düşünülebilir (Eker, 2010: 325). Türk yazıtları yalnız Türkler için değil; tarihte, Türklerle sosyal, kültürel, dinî, siyasi, ticari ve askerî ilişkide bulunan milletler için de değerlidir. Türklerin tarihte en sıkı ilişki içinde bulunduğu milletlerden biri de Soğdlar olmuştur. Bugut yazıtı, Türklerin Soğdlarla ilişkilerinin onların dillerini ve alfabelerini devlet dili ve alfabesi olarak kullanacak kadar ilerlemiş olduğunu ortaya koymaktadır (Alyılmaz, 2003: 17).

Orhun yazıtlarında da Türkçenin yabancılar tarafından öğrenildiğine dair izlere rastlanmaktadır. Başta Çinliler olmak üzere Tibet, Soğd ve Bizans gibi Türklerin ilişkide bulunduğu milletler arasında Türkçeyi öğrenen kimselerin olduğu muhakkaktır. (Kök)Türkler kendi döneminde birçok devletle diplomatik ilişkilerde bulunduğu için Türkçeyi öğrenen kişilerin olması da doğaldır. Nitekim Orhun yazıtlarında Çinli elçilerin sık sık (Kök)Türk ülkesine gelmesi ve Çin'in (Kök)Türklerle kurduğu yakın siyasi, ticari ve ekonomik ilişkiler, Çin'de Türkçe bilen kişilerin olabileceğini göstermektedir.

Bununla birlikte Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtları'nın bir yüzünün Çince yazılmış olması Çinliler ile Türkler arasında kurulan ilişkilerin düzeyini göstermesi bakımından önemlidir (Alyılmaz, 2005).

Köl Tigin Yazıtı'nda Çin ile kurulan ilişkiler bağlamında şu ifadeler geçmektedir:

il tutsık yir ötüken yış ermiş bu yirde olurup tabgaç bodun birle tüzültüm:

(Türk halkının yurt edineceği ve) yönetileceği yer Ötüken dağları imiş! Bu yerde oturup Çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim (KT G 4-5; Tekin, 2003: 34-35).

altun kümüş işgiti kuutay bungsuz ança birür tabgaç bodun sabı süçig agısı yımşak ermiş süçig sabın yımşak agın arıp irak bodunug ança yagutır ermiş yagru koontukda kisre anyıg bilig anta öyür ermiş edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş bir kişi yangılsar oğuşı bodunu bişükinge tegi kıdmaz ermiş süçig sabınga yımşak agısına arturup öküş türük bodun öltüg:

Altını, gümüşü, ipeği, ipekli kumaşları sıkıntısızca (karşılıksız) veren Çin milletinin sözü tatlı; ipekli kumaşları (da) yumuşak imiş. Tatlı sözlerle ve yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp (uzaklarda yaşayan) milletleri böylece kendilerine yaklaştırırlar imiş. (Bu milletler) yaklaştıktan sonra da Çinliler fesatlıklarını / kötülüklerini işte o zaman yaparlar imiş. Çok akıllı bilge kimseleri ve çok yiğit (alp) kimseleri ilerletmezler imiş. Bir kişi suç işlediğinde onun soyunu sopunu (eşiğinden) beşiğine

kadar öldürürler imiş. (Çinliler'in) tatlı sözlerine ve yumuşak ipekli kumaşlarına aldanıp Türk milleti, çok öldün (KT G 5-6; Alyılmaz, 2005: 9).

Köl Tigin'in ölümü üzerine çeşitli milletlerin temsilcileri gelerek yas tutup ağlamışlardır. Türklerle diğer milletler arasında kurulan bu yakın ilişkiler de diğer milletlerden Türkçeyi öğrenen kişilerin olabileceğini göstermektedir. Köl Tigin'in ölümü üzerine çeşitli milletlerden temsilcilerin gelmesi Köl Tigin Yazıtı'nda şöyle anlatılmaktadır:

*yogçı sıgıtçı kıtany tatabı bodun başlayı udar sengün kelti tabgaç kaganta işiyi
likeng kelti bir tümen ağı altun kümüş kergeksiz kelürti tüpüt kaganta bölön kelti
kurya kün batsıkdaki sogud berçik er bukarak uluş bodunta nek sengün, oğul tarkan
kelti on ok oğlum türgiş kaganta makaraç tamgaçı oguz bilge tamgaçı kelti kırkız
kaganta tarduş inançu çor kelti bark itgüçi bediz yaratıgma bitig taş itgüçi tabgaç
kagan çıkani çang sengün kelti:*

Yasçı ve ağlayıcı olarak Kıtay ve Tatabı milletlerinin başında General Udar geldi. Çin imparatorundan İşiyi Likeng geldi; binlerce ipekli kumaş, altın ve gümüşü gereğinden fazla getirdi. Tibet hakanından Bölön geldi. Geride gün batısındaki Soğdlar, İranlılar ve Buhara halkından Nek ve Oğul Tarkan geldi. On-Ok oğlum Türgiş hakanından damgacı Makaraç ve damgacı Oğuz Bilge geldi. Kırgız hakanından Tarduş İnançu Çor geldi. Türbe yapıcısı, süsleme sanatçısı ve mezar taşı ustası olarak Çin imparatorunun yeğeni General Çang geldi (KT K 11-13; Tekin, 2003: 52-53).

(Kök)Türklerin Soğdlarla kurdukları yakın ilişkiler neticesinde Soğdlar devlet sınırları içerisinde ticari faaliyetlerde üstün konuma gelip ekonomiyi yönlendiren kesim olmuştur. (Kök)Türk devletinin bürokrasisinde Soğd etkisi hayli baskın olduğu için (Kök)Türklerin kullandığı resmî yazışma dili Soğdca olmuştur. “Göktürklerden kalma yazılı belgeler Soğdcanın I. Göktürk Kağanlığı zamanında yazı dili olarak kullanılmış olduğunu gösteriyor” (Tekin, 1997: 42). Türkler Budizm, Maniheizm gibi dinleri Soğdlar vasıtasıyla benimsemiştir. Bu kadar yakın ilişki içinde bulunulan Soğdlar içerisinde Türkçe bilen kişilerin bulunması güçlü bir ihtimaldir.

Türkçe, Büyük Türk Hakanlığını oluşturan güçler arasında kaynaştırıcı bir öge olarak önemli bir role sahiptir (Zelyut, 2012: 144). Farklı dillere sahip boylar devlet içerisinde anlaşabilmek için Türkçeden istifade etmişlerdir.

2. Uygur döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

762'de Şı-Çav-i önderliğinde Çin'de ortaya çıkan isyanı bastırmak üzere Çin'e yardıma giden Böğü Kağan orada Mani rahipleriyle tanışır ve bu rahiplerden dördüyle Uygur başkentine dönerek Maniheizm'i kabul eder (Mert, 2009: 89). Böğü Kağan'ın Çin'den getirdiği Mani

rahipleri Türkler arasında Maniheizm'i yayma faaliyetlerine girişirler. Türklerle bu dini öğretebilmeleri için Türkçe hitap etmeleri gerekmektedir. Bir dini bir halka öğretebilmenin en önemli yolu o halkın diliyle konuşabilmektir. Türk ülkesine gelen bu rahiplerin de Türkçeyi bilip kullandıkları, dolayısıyla yabancıların Türkçe öğrendiği düşünülebilir.

Uygurlar bilimsel ve kültürel faaliyetlerde oldukça ileri bir konuma ulaşmışlardır. İşlek / yaygın bir alfabenin kullanımı, yapılan çeviri faaliyetleri ve eser telifleri bize Uygurların ulaştıkları düzey hakkında bilgi vermektedir. Yazılı belgelerde rastlanmamasına rağmen Uygurlar döneminde Türkçe bilen yabancıların var olduğu tahmin edilmektedir. Moğol hükümdarlarından Cengiz Han döneminde Uygur yazıcılarının devlet yönetiminde görev aldıkları ve resmî yazışmalarda etkin oldukları bilinmektedir. Bu dönemde Moğolların kendi alfabeleri olmadığı için yazıyı Uygur yazıcılarından öğrendikleri düşünülmektedir. Moğolların yazıyı Uygur yazıcılarından öğrenmeleri bir anlamda, Uygurların yabancılara Türkçe öğretimi konusunda deneyim sahibi olduklarını da göstermektedir. Moğol devletinde dil ve kültür anlamında baskın unsur olmalarından dolayı Moğolların Türkçeye ilgi duyup Türkçeyi öğrenmiş olmaları gerekir (Caferoğlu, 1984; Onan, 2003).

Moğol imparatorlarından Tämür Han ile Qaişan Han'ın hocalığını yapmış olan Aşığ Tämür'ün imparatorlara Uygur Türkçesi öğrettiğine dair T'u Chi'ye ait bir metin de bulunmaktadır (Ögel, 2002: 95). Yine Mängü Tigin kendisine ait olan yerde Uygur yazısını öğretmiştir. Qubilai Han henüz şehzade iken onun derslerini takip ederek Uygur Türkçesini öğrenmiştir (Ögel, 2002: 172).

Moğol hanedanınının Tibetçe ve Hintçe gibi dilleri bilmemelerine rağmen Uygur Türkçesini bildikleri görülmektedir. Dönemin imparatoru Qubilai Han, Chia-lu Na-ta-szu'dan Hintçe ve Tibetçe klasik mukaddes kitapları Uygurcaya çevirmesini istemiştir. Çeviriler bittikten sonra da basılarak prenlere dağıtılmıştır. Moğol sarayında kültür dilinin Uygur Türkçesi olmasına bu önemli belge tanıklık etmektedir (Ögel, 2002: 124).

Türklerin Turfan bölgesinde egemenliklerini artırdıkları dönemlerde bu civardaki yani İpek Yolu üzerindeki şehirlerde bulunan Mani manastırlarında, ana dilleri Türkçe olmayan fakat misyonerlik faaliyetleri dolayısıyla birden fazla dil bilen rahipler dahi özellikle Ötüken'deki ana dili Türkçe olan hükümdarların dikkatini çekebilmek için Türkçe yazmaya hassaten özen göstermişlerdir (Tekin, 2001: 127). Bu yabancı rahiplerin Türkçe eser yazmaları yabancıların Türkçe öğrenme faaliyetlerinin yanında yabancıların Türkçeyi ne kadar iyi kullanabildiğini de göstermektedir.

Türklerin komşu devletlerle olan ilişkileri, kendilerinin de diğer dilleri (Soğdca, Sanskritçe, Çince, Tibetçe *vd.*) öğrenmelerini ve bu dillerde de duygu ve düşüncelerini ifade etmelerini sağlamıştır. (Kök)Türk ve Uygur dönemlerine ait bazı yazıtlar da bunu açıkça göstermektedir.

İki dilli (Sanskrit-Türkçe, Toharca-Türkçe) metinlerin varlığı, Sanskrit sözcüklerin yanında Türkçe olarak geniş açıklamalar verilmiş olması gibi kanıtlara dayanarak A. von Gabain, özellikle Uygur Hanlığının son dönemlerinde ve hanlığın yıkılmasından sonraki dönemde Uygurcayla ilgili önemli çalışmalar yapıldığını ileri sürmektedir. 8. yüzyıldan başlayarak Budizm ve Maniheizm metinlerinin özenli bir biçimde Türkçeye çevrilmiş olması dile verilen önemi ortaya koymaktadır (Tezcan, 2011: 315).

Kaşgarlı Mahmud eski zamanlardan XI. yüzyıla kadar, Kaşgar'dan Yukarı Çin'e kadar bütün Türklerin, hakan ve sultanların Uygurca kullandıklarını, Çinli ve diğer Doğu milletlerinin de Türklere mektuplarını bu yazı ile yazdıklarını, oralarda şehirlilerin Türkçe bildiğini söylemekle Uygurcanın Asya'da ne kadar yaygın ve uluslararası resmî bir dil olduğunu belirtir. Yine Hazemşahların son veziri Mucîr ul-mülk Nişabur'da istila ile ilerleyen Moğol kumandanına bir heyet ve Uygurca yazılı bir mektup göndermiştir (Turan, 2008: 417). Bu bilgiler de Uygur Türkçesinin uzun zaman boyunca Asya'da birçok millet tarafından bilinip kullanıldığını göstermektedir.

3. Karahanlı döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Karahanlı döneminde Türkçe konusundaki gelişmelerden biri Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eseridir. Yazar bu eserinde Türkçe kelimelerle İslam diniyle ilgili bir metin kurmuş ve adeta bir kurucu gibi davranarak din dilinin temelini atmaya çalışmıştır (Türk, 2012: 36).

Türkçenin yabancılara öğretimi konusunda bilinen ilk yazılı eser Kaşgarlı Mahmud'un yazmış olduğu Divanü Lügati't-Türk'tür. Kaşgarlı bu eserini Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla Arapça olarak kaleme almıştır; ancak Kaşgarlı Mahmud'un kullandığı örnekler Türkçedir. Türklerin o dönemde artan siyasi ve askerî gücü Arapların Türkçe öğrenmeye gereksinim duymasına neden olmuştur. Bu eserde Türkçenin Arapçayla atbaşı yürüdüğü, kullanımda ve zenginlikte Arapçadan geride olmadığı da ortaya konulmuştur.

Kaşgarlı Mahmud, Türkçenin hayalinde kurduğu gibi koca bir cihan dili olmasını istemektedir. Ona göre herkes Türk dilini öğrenmeli ve Türkçe konuşmalıdır (Kitapçı, 1995: 126).

DLT, Türkçenin büyük bir dil olduğunu göstermek ve Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır. Şu hâlde Kaşgarlı Mahmud eserini, Türkçeyi Araplara öğretme amacının dışında, doğrudan doğruya Türkçeye hizmet aşkıyla yazmıştır (Yavuz, 1983: 9).

Kaşgarlı Mahmud, kendi isteğiyle, belki de sipariş üzerine Türkler ve Abbasi halifeliği arasındaki ilişkileri daha da güçlendirmek, Türkçenin Arapça kadar gelişmiş bir dil olduğunu ortaya koymak ve İslam dünyasında Türk hâkimiyetini pekiştirmek için bu sözlüğü yazmaya girişmiştir (Kaya, 2009: 147).

Divanü Lügati't-Türk sözlük niteliği taşımasının yanında günümüze ulaşan / tespit edilebilen yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili ilk eser olması bakımından da ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Yabancı dil öğretimine yönelik Türk kaynakları arasında Divanü Lügati't-Türk'ten daha önce Türkçenin öğretimine yönelik bağımsız bir eser olmadığı görülmektedir (Melanlıoğlu, 2008: 475).

DLT'de yer alan sözcükler üzerine yer yer köken bilgisi ile ilgili açıklamalar yapılması bu eseri çağının ötesine ulaştırmaya yeterlidir. Yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış olan bu eserde sözcüklerin kökenleri hakkında bilgiler verilmesi sözcüklerin öğretimini kolaylaştırmıştır.

Divanü Lügati't-Türk, ilk bakışta sadece Türkoloji araştırmalarında faydalı olabilecek bir eser gibi görünse de hazırlanış biçimi ve yabancı dil öğretimi bakımından, yazıldığı dönemin sınırlarını aşip önemli bir içerik ve yöntemle günümüze kadar ulaşmıştır. Eserdeki dil öğretim yöntemini, günümüzde dil öğretiminde kullanılan yöntemlerle karşılaştırdığımızda, önümüze ilginç veriler çıkmaktadır. DLT, günümüzde kullanılan yöntemlerin birçoğunu bünyesinde barındırmaktadır (Onan, 2003: 436).

Kaşgarlı'nın bu eseri sadece Türkçe öğretimine yönelik bir eser olmayıp Türk edebiyatı, tarihi, coğrafyası, etnolojisi, kültürü ve medeniyeti hakkında da zengin bilgiler içermektedir. Eserin birçok yerinde farklı Türk boyları tarafından kullanılan deyimlere, atasözlerine ve edebî ürünlere yer verilmiştir.

Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügati't-Türk adlı eserinde yalnızca Türkçe sözcükleri öğretmeyi amaç edinmeyip aynı zamanda çeşitli Türk topluluklarının gelenek ve inançları hakkında da bilgiler vermiştir. Verdiği örnekler günlük hayattan, atasözlerinden ve manzum eserlerdendir. Kaşgarlı Mahmud, örneklerden kurala giderek (tümevarım) bugünkü modern yöntemlerin uygulandığı bir sistem geliştirmiştir. Türkçeyi öğretirken Türk kültürünü de öğretme amacını güden Kaşgarlı, dilin kültür taşıyıcılığı fonksiyonunun olduğunu belirterek tekrarlara büyük önem vermiştir (Barın, 1994: 55). Kaşgarlı'ya göre Türkçe öğrenen insanlar,

bu dil vasıtasıyla Türk kültürünün inceliklerine ulaşarak, Türk toplumuyla bütünleşirler (Akyüz, 2001: 68).

Genel olarak şekil bilgisi (morfoloji) öğretiminde tümevarım yöntemi kullanılan DLT’de örneklerden kurala gidilmiş, tek tek kurallar açıklanmamıştır. İlk önce alfabe verilmiş daha sonra kelimelerin iki şekli, daha sonra üçlüsü, ardından dörtlü ve beşli şekilleri verilmiştir. Yabancı dil öğretim yöntemi olarak dil bilgisi - çeviri yönteminin egemen olduğu sözlükte şekil bilgisine ait öğeler yapısalci yaklaşımla ele alınmıştır (Bayraktar, 2002: 62; Erdem, 2009: 892).

Kaşgarlı Mahmud’un eserinde kullandığı yabancı dil öğretim yöntemlerini şu maddelerle açıklamak mümkündür:

1) Eserde medreselerde yapıldığı gibi önce ve her zaman sadece kural verme değil, çok sayıda örnekten hareket edip kurala ulaşma yolunu izlemiş ve günümüz yabancı dil öğretiminde benimsenen bir yöntem uygulamıştır. Yani tümevarım yöntemini kullanmıştır.

2) Dil öğrenmede örneklerin, metinlerin önemini çok iyi fark etmiş, verdiği çok sayıda örneği günlük hayattan, atasözü, deyim, şiirden vs. derlemiştir.

3) Türkçeyi öğretirken Türk kültürünü de tanıtmaya, öğretme amacını gütmüş, bu konuya özel bir önem vermiştir.

4) Dil öğretiminde tekrarın önemini çok iyi kavradığından önceden anlatılan bir kuralı gerektiğinde tekrar hatırlatmıştır.

5) İzlediği bu başarılı yöntemleri buluncaya kadar çok çaba harcayan yazar, iki yıl içinde eserini üç kez yazıp beğenmemiş, nihayet kesin olarak dördüncü defa yazmıştır. Böylece o, eser yazma konusunda da kendisinden sonra geleceklere geçerli bir ders vermektedir (Akyüz, 2009: 38).

4. Kıpçak döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Kıpçak döneminde yabancılara Türkçe öğretimi konusunda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Belirli bir sistematiğe dayanan, nitelikli Türkçe öğretim kitapları bu dönemde hazırlanmıştır. Memluk devletinin yönetici ve ordu kesimi Türk olduğu için Türkçeye ve Türkçenin öğretimine oldukça fazla önem verilmiştir. Bu dönemde Türkçeye olan ilginin artması Arapların da Türkçeyi öğrenmelerini sağlamıştır.

Abbassiler askerî alanda ortaya çıkan zayıflıklarını gidermek amacıyla Türkleri ordu safları arasına almaya ve bunu bir devlet politikası hâline getirmeye çalışmışlardır. Abbasi sultanları tarafından hilafeti takviye edip güçlendirmek için Türk soylu özel birlikler oluşturulmuştur. Bir kısmı Karadeniz’in kuzeyinden, bir kısmı da Harezm bölgesinden gelen

Türkler zamanla Mısır'da devlet yönetimini ele geçirip bölgede birçok Türk devleti kurarak yerli halk üzerinde etkilerini hissettirmişlerdir. Türkler yönettikleri bu devletlerde resmî dil olarak Türkçeyi kullandıkları için bölgede Türkçeye verilen değer artmıştır. Türkçenin saygınlığının arttığı bu dönemde kurulan Türk devletlerinde görev almak ve ilişkilerini geliştirmek isteyen Araplar Türkçeyi öğrenmeye başlamışlardır. Ayrıca Araplar o bölgede artan Türk nüfusuyla iletişim kurabilmek için Türkçe öğrenme çabalarını arttırmışlardır. Bu ilgi neticesinde Araplara Türkçe öğretmeyi amaçlayan kitaplar yazılmıştır. Yazılan bu eserler Türklerin Mısır ve Suriye'de köklü bir medeniyet kurarak diğer milletleri etkilediğini göstermektedir. Türk nüfusunun o coğrafyada önemli bir oranda olduğu ve Araplarla birçok alanda ilişki içerisinde bulunduğu görülmektedir. Bu dönemde yazılan eserler, Türklerin o coğrafyada kurduğu kültür ve medeniyeti gösteren birer tanık niteliğindedir.

XIII. yy.'dan sonra, Ortadoğu bölgesinde Karadeniz'in kuzeyinde olduğu gibi çok önemli bir yönetici dili olan Kıpçak Türkçesinin Arapça bilen yerli halka tanıtılması amacıyla yazılan sözlük ve gramer kitapları aslında Kıpçak Türkçesinin izlenebileceği geniş bir külliyati bugüne kadar ulaştırmıştır (Öner, 1998: XIX).

“Türkmen - Kıpçak özellikli Türk dilinin Mısır - Suriye bölgesinde giderek artan önemi, Araplar tarafından bu dillerin öğrenilmesi ve araştırılması gerekliliğini ortaya koymuş ve bu yolda o dönemin Türkçesini ortaya koyan birçok gramer ve sözlük kitabı yazılmıştır” (Özyetgin, 2001: 33). Türkçenin Mısır ve Suriye'de büyük bir önem kazanmasıyla Araplara Türkçe öğretmek üzere Arap bilginler tarafından gramer - sözlük niteliğinde çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Arapçanın dil bilgisi kurallarına uygun olarak hazırlanan bu eserler, içerdikleri gramer bilgileri ve Türkçe sözcükler bakımından Türk dili tarihi için büyük birer hazine niteliğindedir (Toparlı, Çögenli ve Yanık, 1999: III).

Türkçe öğretimi tarihinde önemli bir yere sahip olan bu gramer ve sözlüklerin bir kısmı Türkler bir kısmı ise Araplar tarafından kaleme alınmıştır. Birçok yönden birbirine benzer yöntemler kullanılan bu eserler o dönem Türkçeye gösterilen ilgiyi göstermektedir. Aynı toplum içerisinde bir arada yaşayan Araplar ve Türkler siyasi, ilmî, ticari gerekçelerle birbirleriyle iletişim kurabilmek amacıyla dil öğretimi kitapları hazırlamışlardır. Bu eserlerde daha ziyade iletişim dilini öğrenmek ve öğretmek amaçlanmakla birlikte birkaç eserde (*Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye*, *El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye* vs.) ileri ve akademik düzeyde Türkçeyi öğretmek de hedeflenmiştir.

Kıpçak dönemi eserlerinden *El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye* adlı eserde Türkçe öğrenmenin önemi hakkında şu sözler dile getirilmiştir:

Tazî lisanından sonra Türkçeden daha iyi ve daha heybetli hiçbir dil yoktur. El-yevm bu lisana rağbet, eski zamandakinden daha fazladır, çünkü ümeranın ve sipeh-sâlârın çoğu Türk'tür, herkesin muhtaç ve talip olduğu devlet ve servet ve nimet onlardadır. Asiller ve büyükler ve onların evlatları Türklerin hizmetindedirler ve onların devleti sayesinde mesut ve muhteremdirler (Toparlı vd., 1999: V).

XIII. yy.'dan sonra, Ortadoğu bölgesinde Karadeniz'in kuzeyinde olduğu gibi çok önemli bir yönetici dili olan Kıpçak Türkçesinin Arapça bilen yerli halka tanıtılması amacıyla yazılan sözlük ve gramer kitapları aslında Kıpçak Türkçesinin izlenebileceği geniş bir külliyatı bugüne kadar ulaştırmıştır (Öner, 1998: XIX).

Kıpçak döneminde hazırlanan yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili yazılan eserler şunlardır: *Codex Comanicus*, *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*, *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*, *Bulgatü'l-Müşâtâk fi Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak*, *El-Kavânînü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*.

Kıpçak döneminde hazırlanan Türkçe öğretim kitaplarının genel özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Bu eserlerde Kıpçak Türkçesinin ağız özelliklerinden ziyade dönemin standart yazı dili olan Oğuz - Kıpçak karışımı dil kullanılmıştır.
- Arapçanın dil bilgisi sistematığına uygun olarak hazırlanmışlardır.
- Arapça sözcükler yazılırken hareketler genellikle kullanılmamasına rağmen Türkçe sözcüklerin yazımında hareketler kullanılmıştır.
- Arapça sözcükler siyah mürekkeple yazılmışken Türkçe sözcükler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.
- Eserlerin sözlük bölümlerindeki kelimeler konularına göre (tematik) sıralanarak anlamca birbirine yakın sözcüklerin öğretimi kolaylaştırılmıştır
- Dil bilgisi konuları anlatılırken konuyu pekiştirmek amacıyla örneklere yer verilmiştir.
- Sözlük bölümlerinde farklı lehçelerden alınan sözcüklerin ait olduğu lehçeler belirtilmiştir.
- Farklı milletlerin günlük hayatta Türklerle iletişim kurabilmesi için gerekli olan ticari, sosyal, kültürel unsurlarla ilgili sözcükler öğretilmeye çalışılmıştır.
- Türkçe kabul edilen çok sayıda Arapça ve Farsça sözcük bulunmaktadır.
- Sözlük ve gramer bölümlerinden oluşan bu eserlerde dil bilgisi - çeviri yöntemi ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

- Eserlerde karşılaştırmalı dil bilim ilkelerine uygun olarak Türkçe dil bilgisi kuralları Arapça dil bilgisi kurallarıyla karşılaştırılmıştır.
- İncelemeye konu olan eserlerde üretici dönüşümsel dil bilgisi ilkelerine uygun cümle örnekleri verilmiştir. Modern dil bilimden asırlar önce yazılan bu eserler üretici dönüşümsel dil bilgisi ilkelerinin bilinip kullanıldığını göstermektedir.

Örnek:

ol ki urdı keldi küle / keldi küle ol kim urdı

O vurup geldi gülererek. / Geldi gülererek o vuran (Atalay, 1945).

- Daha çok okuma ve yazma becerilerini geliştirmeye yönelik olarak hazırlanmışlardır.

5. Selçuklu döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Selçuklu döneminde yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış eserlere rastlanılmamaktadır. Bu dönemde Türkçe bilim ve edebiyat dili olarak kullanılmadığı için Türkçenin öğretimine önem verilmediği ve Türkçeye gereksinim duyulmadığı söylenebilir. Selçuklu döneminde bilim dili olarak Arapça, resmî dil ve edebiyat dili olarak da Farsça kullanılmıştır. Türkçeden ise sadece sarayda ve orduda iletişim / konuşma dili olarak yararlanılmıştır. Selçuklu döneminde sözlü dil olarak kullanılan Türkçenin ana dili ve yabancı dil olarak öğretimi konusunda herhangi bir çalışmanın olup olmadığı bilinmemektedir.

“Büyük Selçuklu Devleti zamanında -devletin belki bir cihan devleti olma siyasetini gütmemesinden dolayı- Türkçe ikinci planda kalmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti’nde de durum aynıdır. Türklerden gelen tebaanın muhtaç olduğu, bize kadar gelemeyen dinî ve kahramanlık eserlerinin dışında Farsça ve Arapça yine saray tarafından üstün tutulmuştur” (Yavuz, 1983: 10). Bu dönemde halk, medreselerde Arapça ve Farsça tahsil görmüş ve yine bu dillerle ilim ve edebiyat yapılan muhitlerde bulunmuşlardır (Ercilasun, 2007: 433).

Bu dönemde her ne kadar Arapça ve Farsçaya önem verilmişse de Türk yönetiminde kalan yerlerde ve Türk hizmetine girenler arasında Türk dilini konuşanların sayısı artmıştır (Karal, 2001: 25).

Bu dönemde Arap ve Fars asıllı kişiler günlük yarar sağlamak için birtakım gramer kitapları ve sözlükler yazmışlardır (Türk, 2012: 36). Yazılan bu eserlerle Türkçe öğrenmek isteyenlerin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.

Bu dönemin dil tarihi açısından en önemli olayı Karamanoğlu Mehmet Bey’in 15 Mayıs 1277’de yayımladığı “*Bugünden sonra, divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste, meydanda*

Türkçeden başka dil konuşulmaya!” buyruğudur. O dönemde Arapça ve Farsça, Türkçe üzerinde egemenlik kurdukları için Türkçe korunmaya çalışılmıştır.

Bu dönemlerde kentler, Türkçe konuşan bir kültür halkasıyla çevrilmiş durumda kalınca, başta ticaret erbabı olmak üzere birçok çıkar sahipleri Türkçeyi öğrenmeye başlamışlardır. Anadolu’da Türkçenin etkisi artarak diğer milletler üzerinde de gücünü hissettirmiştir. Kanlarında Eti, Frigyalı, Truvalı, Lidyalı, İyonyalı, Galat, ve İtalyan izleri taşıyan topluluklar dil bakımından Türkleşmiştir (Karal, 2001).

Batı’ya gelen göçebe Moğol halkı sayı bakımından Türklerden epey az oldukları için bazı yerlerde, mesela Türkistan ve Altınordu’da, Moğollar kendi dillerini unutarak genellikle Türk dilini kabul ettiler (Barthold, 1963: 66). Çeşitli toplulukların dil bakımından Türklerden etkilenmesi sonucu Türkçe diğer topluluklar tarafından öğrenilmiştir. Türkçe öğrenen insanların sayısının artması topluluğun dilinin Türkçeleşmesi sonucunu doğurmuştur. Türkleşme sürecine giren topluluklar öncelikle Türkçeyi öğrenerek bu adımı atmışlardır.

Çoğu dinî ve edebî içerikli olan bu döneme ait eserler, Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalarla doludur. Türklerin Anadolu’ya göç etmelerinden ve Anadolu’ya yerleşip uyum sağlamalarından sonra başlayan Eski Anadolu Türkçesi döneminde Türkçenin ana dili olarak öğretimi önem kazanmış ve medreselerde ders kitabı olarak okutulmaya yönelik birçok yapıt yazılmıştır (Bayraktar, 2002: 60).

Anadolu beylikleri Türkçeyi koruyup kollayarak Türkçenin gelişmesi için zemin hazırlamışlardır. Türkçeye sahip çıkıp Türkçe eserlerin yazılmasını teşvik etmeleri, aslında beylerin Arapça ve Farsçayı yeteri kadar veya hiç bilmediklerinden ileri gelmiştir (Yavuz, 1983: 10).

Eserlerin yazılış sebeplerini, padişah ve devlet adamlarının kültür faaliyetlerini desteklemeleri bir tarafa bırakılırsa bu sebepleri sekiz maddede toplamak mümkündür:

- 1) Tamamen Türk olan halkın Türkçe yazmaya zorlaması ve öğrenme istekleri,
- 2) Tarikat büyüklerinin halkı aydınlatmak için Türkçe yazıp söylemeleri,
- 3) Türkçe eser vererek bağlı buldukları millete ilim yönünden hizmet, hayır dua ile anılma ve unutulmama düşüncesi,
- 4) Tercüme arzusu yanında Tatar ve Kırım Türkçesini beğenmeyerek bu şivede görülen eserleri Anadolu Türkçesine çevirme gayretleri,
- 5) Meslek gayreti,
- 6) Mevzuda yeni vadiler arama,
- 7) İbret için eser yazma,

8) Türkçecilik şuuru ile eser verenler (Yavuz, 1983).

Bu dönemde Türkçeye verdiği önemle eserlerini Türkçe yazan Âşık Paşa karşımıza çıkmaktadır. Âşık Paşa'nın en önemli özelliği devrinin bir düşünürü olmasıdır. Âşık Paşa bu yönüyle ele alındığı takdirde Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında üzerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmiştir. O, yeni Türk devletinin kuruluşunda temel meseleleri öne süren bir bilginidir. Bu açıdan bakıldığında Âşık Paşa işe Türkçeden başlar (Yavuz, 2003: 32).

Âşık Paşa'da Türkçe sevgisi önemli bir yer tutar. Bu yüzden Türkçecilik akımı içinde görülür. Âşık Paşa bütün diller üzerinde düşünen ilk dilcilerimizdendir. Hangi dil olursa olsun dilin sese bağlı bulunduğunu, ciğerlerden başlayarak hava ve ses yolunun durumunu, sesin meydana gelişini ve bir kalıba dökülerek manaya kadar gittiğini en önce işaret eden odur. Yine sesin harflerle olan bağlılığını, bunların bir araya gelmesi ile kelimelerin oluşup manaya ulaştığını Âşık Paşa bildirir. O, bu yönleri ile modern bir dil düşünürü olarak kabul edilir. Buradan hareketle Türkçe hakkında görüşleri de vardır. Farsçanın hâlâ etkili olduğu bir zamanda eserini Türkçe yazması, gramer fikrine yer vermesi, ortaya koyduğu eseri ile Türkçe bir abide meydana getirmesi, hepsinden önemlisi bu eserde Türkçenin dil bilgisine uygun olarak pek çok kelime türetmesi ondaki dil bilincinin ne kadar derin, köklü ve canlı olduğunu göstermektedir (Şapolyo'dan akt. Yavuz, 2000: 10).

Türk diline değer veren, eserlerini de severek ve isteyerek özellikle Türkçe yazan bir şair olarak Âşık Paşa'nın, Türk dili ve edebiyatı tarihinde çok ayrı bir yeri ve önemi vardır. Âşık Paşa iyi bir tasavvuf eğitimi almış, iyi bir medrese tahsili görmüş olmasına, zamanın bilim dili Arapçayı ve edebiyat dili olan Farsçayı çok iyi derecede bilmesine rağmen, eserlerini Türkçe yazmayı tercih etmiştir. Bu durum Türkçenin hem devlet dili hem de yazı ve edebiyat dili hâline gelmesini sağlamıştır (Günşen, 2006: 24).

Âşık Paşa, Türkçenin o devirde hor görüldüğünü, her dilin araştırılıp incelendiğini, öteki dillerde eserler verildiğini, Türk dili ile kimsenin ilgilenmediğini, bu durumu Türk milletinin de bilmediğini ve *Garib-nâme* adlı eserini bunun için yazdığını belirterek Türklerin kendi dilinde eserler okuyup hikmetlere ulaşmasını ister (Yavuz, 2000: 13).

Âşık Paşa, aynı zamanda Türk diline ilgisizlikten şikâyetçidir:

türk diline kimsene bakmaz-ıdı

türklere hergiz gönül akmaz-ıdı

(Türk diline kimse bakmaz, Türklere kimse gönül vermezdi)

türk dahı bilmez-ıdı ol dilleri

ince yolu ol ulu menzilleri

(Türkler bile o dilleri onların incelik ve güzelliklerini bilmezdi)

bu garîb-nâme anın geldi dile

kim bu dil ehli dahı ma'ni bile

(Bu *Garip-nâme* Türkçe konuşanlar dilin inceliklerine sahip olsunlar diye yazıldı)

Kısacası, Âşık Paşa, bu eseriyle Selçuklu ve Beylikler devri Anadolu'sunda hâkim Arap, Fars kültür ve dillerinin karşısında, tam anlamıyla “garip” bir tutum sergilemektedir. Belki eserine “Garip-name” adını veriş bu sebeptir (Günşen, 2006: 38).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde Türkçenin ana dili olarak öğretimine yönelik medreselerde okutulmak üzere hazırlanmış çeşitli Türkçe öğretimi kitapları bulunmaktadır. Bu dönemde yabancıların Türkçe öğrenmesi amacıyla Cemâlû'd-dîn İbn-i Mühennâ tarafından hazırlanan *Hilyetü'l-İnsân ve Heybetü'l-Lisân (İbn-i Mühennâ Lûgati)* adlı kitap vardır. Eserin adı “İnsanın Güzel Sıfatları ve Dilin Büyüklüğü” anlamına gelmektedir.

Avrupa filolojisinin henüz Türk dili ile ilgilenmediği eski çağlarda, Arapça eserlerde Türkçe ile ilgili öğelerin bulunmasının ve Arap filologların Türkçe ile uğraşmalarının önemi asla azımsanmamalıdır. Klasik Arap dilcileri ve bilginleri, Türklerin İslam sahasına girmeleri üzerine, dönemin en güçlü hükümdarlarının ana dili olan Türkçeyi, inceleme ve araştırmaya koyulmuşlardır. Türklerden sonra, tarih sahasına Moğolların da katılmasıyla Arap filologları Moğolcaya da önemi derecesinde ön plana almışlardır. İbn-i Mühennâ bunu yapan dilcilerden birisidir. Yazdığı *Hilyetü'l-İnsan ve Heybetü'l-Lisan* adlı eseri, Türk dili tarihi bakımından, kendi dönemini en iyi toparlayan ve ortak Orta Asya Türkçesinin İran sahasındaki şivelerini belirten, Türk kültürüne ışık saçan tek eserdir. Yazar eserinin 73. sayfasında, sözlüğünü topladığı asıl yerli şivenin karakterini, şöyle bir cümle ile belirlemiştir: *Bilmiş ol ki, Türk dilinin kökeni, Arapçanın Hicaz olduğu gibi Türkmenistandır* (Caferoğlu, 1984: 147).

Farsça, Türkçe ve Moğolca sözcükleri içeren üç bölümden oluşan eserde ayrıca Karahanlı Türkçesi, Azeri Türkçesi ve Türkmen Türkçesine ilişkin özellikler de yer almaktadır. Eserde Azeri Türkçesinden “bizim Türkçe” olarak söz edilirken sanat ve tarımla ilgili yüzden fazla Azeri Türkçesi kökenli sözcüğe yer verilmiştir. Eserde dil bilgisi bölümü ve günlük yaşamla ilgili sözcüklerin yer aldığı bölümler de vardır.

Sözlük bölümünde tümevarım yöntemi kullanılmıştır. Sözlük, günlük hayatla ilgili sözcükleri içermesi açısından pratik amaçlı Türkçe öğretimiyle birlikte birçok sanat terimini

içermesiyle de edebî Türkçe öğretimine yöneliktir. Eserde yabancı dil öğretim yöntemlerinden dil bilgisi - çeviri yöntemi ağırlıklı olarak kullanılmıştır (Bayraktar, 2002: 68).

İbn-i Mühennâ Türkçe sözcüklerin sıralanmasında kendine özgü bir sistem kullanmıştır. Fars diline karşı Türk dilinin üstünlüğünü parmağına dolayan Ali Şir Nevaî gibi ünlü Orta Asya kültür tarihçisi de kendi sözlüğünde aynı yönteme uymaya bağlı kalmıştır. İbn-i Mühennâ, eserinde aynı yazılıp farklı anlam ve telaffuzlara sahip bulunan sözcükleri bir arada sıraladığı gibi, Ali Şir Nevaî de aynısını yapmıştır. Şöyle ki; ot kelimesi, beş farklı telaffuz ve anlama göre sıralanmıştır. Aynı sıra Nevaî'de de aynen vardır. Bunun bir tesadüf eseri olabileceğini kabul etmek zordur (Borovkov'dan akt. Caferoğlu, 1984: 148).

6. Çağatay döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Timur döneminde Türkçe Farsça karşısında daha mükemmel bir dil hâline gelmesinde kaydettiği yeni gelişmeler vardır. Timur döneminde, onun gösterdiği millî şuur ve Türkçeyi daha yaygın edebî bir dil hâline getirmek için gösterdiği ciddi gayretler sonucu, Türk dili ve edebiyatı yeniden canlanmış, müstakil bir dil hâline gelmiştir (Kitapçı, 1995: 123).

Çağatay döneminde birçok gramer kitabı ve sözlük yazılmıştır. Ancak yazılan bu eserlerin tamamına yakını ana dili öğretimine ilişkindir. Sadece Ali Şir Nevaî'nin yazmış olduğu Muhakemetü'l-Lügateyn adlı eser diğerlerinden farklı bir niteliğe sahiptir. Nevaî, eserinde Farsçaya karşı Türkçeyi savunarak Farsçanın Türkçeden üstün olmadığını ve Türkçeyi eşit derecede olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Eser Fars diliyle Türk dilinin gramer özelliklerinin karşılaştırılması şeklinde hazırlanmıştır. Bazı Türkçe sözcükler Farsça sözcüklerle anlamları açısından karşılaştırılmıştır. Türkçe sözcüklerin Farsçaya göre anlamca daha zengin olduğu ve sözcüklerin birçok anlama geldiği belirtilmiştir.

Eserin giriş bölümünde yüz Türkçe sözcük sıralanmış ve sonra bu yüz Türkçe sözcüğün Farsça karşılıkları verilmiştir. kovarmak, kuruksamak, üşermek, çigrimek, tarımak, aldamak, nikelemek, yetüremek, karalamak, ingranmak gibi. Aynı zamanda gerekli görülen yerlerde bu sözcüklerin Arapça karşılıkları da parantez içinde verilmiştir (Erdem, 2009: 894).

Özönder'in (1996) Nevaî'den aktardığına göre, Türkçe ile Farsça arasındaki farklılıklar konusunda şunlar söylenebilir:

Bilindiği üzere Türk, Fars'tan daha pratik düşünceli, daha yüksek kavrayışlı ve yaratılış bakımından daha saf ve temiz yüreklidir. Fars ise, Türk'ten bir konu üzerinde kafa yorma ve ilimde daha hassas, marifet ve olgunluk tefekküründe daha derin görünür. Bu durum Türklerin doğruluk ve iyi niyetinden, Farsların da ilim, fen ve hikmetinden bellidir. Ne var ki dillerinde zenginlik ve eksiklikler açısından büyük farklılıklar vardır. Söz ve ifadelerin ortaya

konuluşunda Türk Fars'ı geçmiştir. Türkçenin söz varlığında Farsçaya gösterdiği üstünlükler ileride belirtilecektir.

Özellikle 1950-1965 yılları arasında yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkan karşılaştırmalı dil bilim yönteminin 16. yy.'daki örneğini oluşturan Muhakemetü'l-Lügateyn'de özetle şunlar anlatılmaktadır:

1. Karşılıkları tek sözcük olarak Farsçada bulunmayan Türkçe sözcükler ve bunların yan anlamları,
2. Kafiye bakımından Türkçenin Farsçadan üstün olduğu,
3. Türkçede bulunan bazı eklerin Farsçada karşılığının bulunmadığı,
4. Pekiştirme olayının Farsçada bulunmadığı,
5. Farsçada olmadığı hâlde Türkçede bulunan işteş ve ettirgen çatı (Adıgüzel, 2001: 29).

Eserde, dil bilgisi - çeviri yöntemi kullanılarak tümevarım ve karşılaştırmalı dil bilimi ilkeleriyle akademik amaçlı Türkçe öğretimi gerçekleştirilmiştir. Dil bilgisi - çeviri yöntemiyle edebî Türkçe öğretimi akademik amaçlı kullanılmıştır (Bayraktar, 2002: 65).

7. Osmanlı döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Osmanlı döneminde yabancılara Türkçe öğretimi çalışmalarını devşirme yolu ile Yeniçeri Ocağına alınan Hristiyan çocuklarına Türkçe öğretilmesiyle başlatılabilir. Balkanlar'a geçildikten sonra yapılan savaşlarda tutsak edilen Hristiyanların bir kısmının, kendiliğinden Müslümanlığa geçerek Türkçe öğrendikleri görülmektedir. Balkanlarda yaşayan yerli halktan Türkçe öğrenenlerin sayısı da az değildir (Karal, 2001: 31).

Avrupa ile kurulan siyasi ve diplomatik ilişkilerle birlikte yabancılara Türkçe öğretimi faaliyetleri büyük bir hız kazanmıştır. Türkçe hem yabancı ülke vatandaşları tarafından hem de Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan azınlıklar tarafından öğrenilmeye çalışılmıştır. Türkçenin Osmanlı Devleti'nin resmî dili olması sebebiyle bürokraside çalışan azınlıkların Türkçeyi iyi derecede bildiği düşünülmektedir. Osmanlı Mebusan Meclisinde her kesimin temsilcisinin bulunması ve bu temsilcilerin de konuşmalarını Türkçe yaptığı düşünülürse Türkçenin bürokraside etkin kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin çeşitli coğrafyalarda kalış süreleri de dikkate alınca halkın birlikte yaşamak ve ihtiyaçtan kaynaklanan sebeplerle Türkçeyi öğrenmiş olmaları muhtemeldir. Osmanlı'ya bağlı milletlerin de kendi arasında anlaşabilmeleri genelde Türkçe üzerinden olmuştur. Türkçenin Osmanlı coğrafyasında "lingua franca" olarak cazibesi artmıştır.

Avrupa’da yabancı dil olarak Türkçenin öğrenimi zamanla sosyo-politik ve ekonomik koşullara uygun olarak yaygınlaşmıştır. Avrupa devletlerinin üç kıtaya yayılmış Osmanlı İmparatorluğu ile elçilikleri aracılığıyla yürüttüğü ticari ve diplomatik ilişkiler, söz konusu elçiliklerde çalışan görevliler ve tercümanlar tarafından Türkçenin yabancı dil olarak öğrenimini zorunlu kılmaktaydı. Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerini geliştirmek isteyen Avrupa devletleri de Türkçenin yabancı dil olarak öğrenilmesine önem vermişlerdir (Timur Ağıldere, 2010: 694).

XIII-XX arası İtalyan edebiyatında Türk imgesinin sık kullanılması Türklerle kurulan sıkı ilişkileri ve bu ilişkiler neticesinde yaşanan kültürel etkileşimi göstermektedir (Gürol, 1987). Floransa şehrinin İstanbul balyosluğunda yazman olarak bulunmuş olan bir Filippo Argeiti, 1533 yılında İtalyan tüccarlara yardım etmek amacıyla konuşma kılavuzu ve sözlük niteliğinde bir eser yazmıştır. Yine Messinalı İtalyan Jesuit papazı Pietro Ferraguto, 1611’de Türkiye’de bulunan veya Türkiye’ye gelecek olan Jesuit papazlarına dil kılavuzu olarak bir kitap yazmıştır (Dilâçar, 1989: 198-199).

Sadece İtalya’da değil Avrupa’nın birçok ülkesinde Türkçe öğrenme ve öğretmeye yönelik çabaların olduğu görülebilir. Almanya’da 1612’de Türkçenin ilk gramerini yazan Stuttgartlı Hieronymus Megiser çağın en güçlü devleti olan Türkiye’nin resmî dilini öğrenmiş, öğrendikten sonra yazdığı gramer kitabını üniversite kitaplıklarına dağıtmış, kendisi de Lezipzig Üniversitesinde Avrupa’nın ilk Türkoloji profesörü olarak bu dili öğrencilerine okutmuştur (Dilâçar, 1989: 210).

Venedik Cumhuriyeti doğu dilleri ve özellikle de Türkçe bilen tercümanlar yetiştirmek amacıyla 1551 yılında İstanbul’daki elçiliğinin bünyesinde ilk dil oğlanları (*It. giovani della lingua*) okulunu kurmuştur. Venedik Cumhuriyeti’nin İstanbul’daki dil oğlanları okulu örneğini, 1669 yılında Fransa, 1754 yılında Avusturya, 1766 yılında Polonya ve son olarak 1814 yılında İngiltere izlemiştir (Timur Ağıldere, 2010: 695). Bu okulların açılmasında Osmanlı Devleti’nin Avrupa içlerine doğru ilerlemesi ve denizlerde kurduğu egemenlik etkili olmuştur.

Timur Ağıldere’nin (2010) belirttiğine göre Fransa’da Fransız Dil Oğlanları Okulu kurulmuştur. Bu okula küçük yaşlarda alınan çocuklar belirli düzeyde Türkçe öğrenerek daha sonra İstanbul’daki dil oğlanları okuluna gönderilmekteydiler. İstanbul’da Türkçeyi uygulamalı olarak da öğrenen bu çocukların ailelerine gönderdikleri mektuplardan Türkçeyi hangi yollarla öğrendikleri tespit edilebilmektedir.

Dil oğlanı adı verilen bu öğrenciler ilerde Fransa’nın Osmanlı İmparatorluğu’ndaki elçilik veya konsolosluk heyetlerinde çalışacaklardı. Burada önemli olan bir nokta ise bu öğrencilere Arapça ve Farsça olmadan Türkçe öğretilecek olmasıdır (Karal, 2001: 42-43).

Rusya’da da yakın doğu siyasetinin bir gereği olarak Türkçe bilen tercümanlar yetiştirilmeye başlanarak I. Petro Bilimler Akademisi (1724-1725) kurulmuş ve bu çatı altında şarkiyat ve Türkoloji çalışmalarına ayrı bir önem verilmiştir. Moskova, Kazan ve Harkov Üniversitelerinde kurulan Doğu Dilleri Kürsüleri içerisinde de Türkoloji’yle ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır (Açık, 2011: 603).

1753 yılında Avusturya-Macaristan İmparatoriçesi Maria Theresia tarafından, Osmanlı İmparatorluğuna dil bilen diplomat ve tercümanlar gönderebilmek için “Viyana Diploması Akademisi” kurulmuştur. 1792 yılında Viyana’da iken bu akademiye şeref misafiri olarak davet edilen Osmanlı elçisi Ebubekir Ratip Efendi, akademide kendisine Türkçe hitap edildiğini, buradaki gençlerin kısa zamanda Arapça, Farsça ve Türkçeyi öğrendiklerini, kendisinin de bu gençleri sınıadığını bildirmektedir (Şahin, 2008).

Avrupalıların ekonomik ve siyasi sebeplerden dolayı Osmanlı İmparatorluğu’nun zirvede olduğu 16. ve 17. yüzyıllarda Türkçeye yoğun ilgi gösterdikleri, o döneme ait kaleme alınan Türkçe öğretim kitaplarının sayısı ve dil öğretim merkezlerinin varlığıyla ispatlanabilir (Açık, 2011: 597). Gösterilen bu ilgi beraberinde Türkçe öğrenmeye yönelik talepleri de getirmiştir. Türkçeye ilgi duyup öğrenmek isteyen insan sayısı artmıştır.

Avrupalıların Türkçe öğrenmeye yönelik talepleri, Osmanlı Devleti’yle kurdukları siyasi ve ticari ilişkilerin artması Avrupa’da birçok üniversitede de Türkoloji bölümlerinin açılmasını sağlamıştır. 19. asrın sonlarında ve 20. asrın başlarında gerçekleşen bazı önemli buluşlar ise, Türkoloji’nin bağımsız bir bilim dalı olarak doğmasını sağlamıştır (Adıgüzel, 2001: 30).

Yabancı ülkelerde Türkçe öğretimine yönelik çalışmalar artarak devam ederken Türk dilcilerinin Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi konusuna önem vermedikleri, bunun yerine eski dönemlerde Arapça ve Farsçayı, Tanzimat döneminden (1860) sonra da Fransızca, İngilizce ve Almanca gibi Batı kaynaklı dilleri öğrenmeye çaba gösterdiklerin görülmektedir. Ancak bu Türkçenin Türk dilcileri tarafından tamamen ihmal edildiği anlamına gelmez (Hengirmen, 1993: 7). Bu dönemlerde yabancılara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılan birtakım eserler vardır. Osmanlı Devleti içerisinde yabancılara Türkçe okuma-yazma öğretimi çalışmalarına rastlanmaktadır (Barın, 2010: 124). Gerek bilimsel gerekse de siyasi amaçlı olarak yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili yerli ve yabancı bazı çalışmalar yapılmıştır. Doğan (2011) ve Hengirmen’e (1993) göre konuyla ilgili bazı çalışmaların adları şöyledir:

- BARKER, W. B. (1854). *A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary*, London.
- BIANCHI, T. X. (1839). *Le Guide de la Conversation en Français et en Turc*, Paris.
- GÜRCÜ, S. (1892). *(Ecnebilere Mahsus) Elifbâ-yı Osmanî*.
- GÜZELOĞLU, E. (1852). *Dialogues Français-Turcs, Précédés d'une Vocabulaire*, Constantinople.
- HINDOĞLOU, A. (1829). *Theoretisch- Practische Turkische Sprachlere*, Viyana.
- MANİSSADJİMAN J. J. (1893). *Lehrbuch der Modernen Osmanisches Sprache*, Stuttgart.
- MİHRİ, M. (1884). *Kitabü't-Tuhfetü'l-Abbasiyetü'l Medreset el Aliyetü't - Tefikiye*, Mısır.
- RUHİ, M. (1893). *Conversazione in Lingua Turca Elkaliona*, İstanbul
- SİNAN, J. P. (1854). *Abrégé de Grammaire Turque*, İstanbul.
- WAHRMUND, A. (1869). *Practisches Handbuchder Osmanische – Turkischen Sprache*, Gissen.

8. Cumhuriyet döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Cumhuriyet döneminde Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasıyla Türk diline verilen önem artmış ve Türkçenin öğretimi de hız kazanmıştır.

Cumhuriyet döneminde yabancılara Türkçe öğretimi çeşitli üniversitelerin önderliğinde gelişmiştir. Boğaziçi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi bu faaliyetlerin öncüleridir. Yabancılara Türkçe öğretimine öncülük eden bu kurumlar yabancılara Türkçe öğretimi ile ilgili ilk kaynakların yazılmasını sağlamışlardır. Boğaziçi Üniversitesi'nden Hikmet Sebüktekin ve Ankara Üniversitesi'nden Kenan Akyüz bu işi başlatan araştırmacılarıdır (Erdem, 2009: 890).

Bu dönemde hazırlanan yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili bazı kaynaklar şunlardır:

- AKYÜZ, K. (1965). *Yabancılar için Türkçe Dersleri: Konuşma, Okuma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- AYTAÇ, H. ve ÖNEN, M. A. (1969). *Yabancılar için Açıklamalı Uygulamalı Türkçe*. Ankara.
- CAN, K. (1981). *Yabancılar için Türkçe-İngilizce Açıklamalı Türkçe Dersleri*. Ankara: ODTÜ Yayınları.

- GAZİ TÖMER. *Yabancılar İçin Türkçe 1*. Ankara.
- GAZİ TÖMER. *Yabancılar İçin Türkçe 2*. Ankara.
- GAZİ TÖMER. *Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi*. Ankara.
- GENCAN, T. N. (1985). *Yabancı Uyruklu Öğrenciler için Türkçe Öğreniyorum*. İstanbul.
- HENGİRMEN, M. ve KOÇ, N. (1982). *Türkçe Öğreniyoruz*. Ankara.
- KOÇ, N. (1994). *Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi, Güzel Türkçeyi Öğreniyorum I-II-III., Öğrenci Kitabı*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- ÖZBAY, M. ve TEMİZYÜREK, F. (2003). “Güneş” *Türkçe Öğreniyoruz*. Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- ÖZBAY, M. ve TEMİZYÜREK, F. (2003). *Türkçe Öğreniyoruz “Orhun”*. Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- SAMİ, S. (1979). *Yabancılar İçin Türkçe Dersleri Kitapları*. İstanbul.
- SEBÜKTEKİN, H. (1997). *Turkish for Foreigners, Yabancılar İçin Türkçe 1-2*. İstanbul: Boğaziçi Üniv. Yayınları.
- TÖMER. *Hitit Türkçe Öğretim Seti*. Ankara.
- ZÜLFİKAR, H. (1980). *Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Ankara Üniv. Türkçe Kursu Yayınları.

1984’te Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulan TÖMER ile birlikte yabancılar Türkçe öğretimi kurumsal bir kimlik kazanarak büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Daha sonra farklı üniversitelerde de kurulan Türkçe öğretim merkezleri sayesinde büyük gelişmeler yaşanmıştır. Günümüzde yabancılar Türkçe öğretimi çağın koşullarına uygun bir şekilde gelişerek devam etmektedir.

Türkiye’de Türkçe öğretimi üniversitelerin veya farklı kurumların yabancılar Türkçe öğretim merkezleri / birimleri tarafından, büyük oranda da eğitim fakültelerinin Türkçe Eğitimi Bölümleri tarafından yürütülmektedir. Türkçe öğretimi ile ilgili önemli kurumların / merkezlerin / birimlerin başında şunlar gelmektedir:

Ahmet Yesevi Üniversitesi Hazırlık, Dil Öğretim Merkezi Türk Dili Bölümü, Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi (Ankara TÖMER), Atatürk Üniversitesi Dil Öğretim Merkezi (DİLMER), Boğaziçi Üniversitesi Dil Merkezi, Dicle Üniversitesi Yabancı Diller Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Dokuz Eylül

Üniversitesi Dil Eğitimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (DEDAM), Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türkçe Öğretimi Birimi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Uzaktan Türkçe Öğretim Programı, Fatih Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi (FÜSEM) Temel Düzey Türkçe Eğitimi, Fırat Üniversitesi Dil Eğitim - Öğretim ve Araştırma Merkezi (FÜDEM), Gazi Üniversitesi Türkçe Öğrenim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (Gazi TÖMER), Hacettepe Üniversitesi Dil Öğretimi, Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜDİL), İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi Türkçe Birimi, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Lisan Okulu Türkçe Bölümü, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Türkiye Türkçesi Öğretimi Koordinatörlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı, Süleyman Demirel Üniversitesi Türk Dili Öğretimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Trakya Üniversitesi Dil Eğitimi ve Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), Yunus Emre Vakfı... (Alyılmaz, 2010: 729-730).

Son zamanlarda yabancılara Türkçe öğretimi konusunda başarılı çalışmalar yapan Yunus Emre Enstitüsünden de söz etmek gerekir. Yurt içinde açtığı yaz okulları ile farklı ülkelerden gelen yabancı gençlere Türkçe öğretimi etkinlikleri düzenleyen Yunus Emre Enstitüsü yurt dışında da bu alanla ilgili önemli çalışmalar yapmaktadır (Göçer ve Moğul, 2011: 801).

Türkiye Türkçesinin öğretildiği ülkeler ve merkezlerin sayısı aşağıdaki gibidir: Amerika Birleşik Devletleri (20), Afganistan (1), Almanya (13), Arnavutluk (1), Avustralya (1), Azerbaycan (1), Belarus (6), Belçika (4), Bosna-Hersek (2), Bulgaristan (6), Çin Halk Cumhuriyeti (2), Danimarka (1), Endonezya (2), Estonya (1), Filipinler (1), Finlandiya (2), Fransa (2), Güney Kore (6), Güney Kıbrıs Rum Kesimi (1), Gürcistan (1), Hollanda (3), Irak (2), İngiltere (6), İran (1), İspanya (4), İsveç (2), İsviçre (1), İtalya (3), Japonya (6), Kazakistan (1), Kırgızistan (8), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (6), Litvanya (2), Lübnan (1), Macaristan (2), Mısır (3), Moğolistan (1), Moldova (3), Özbekistan (1), Pakistan (1), Polonya (2), Romanya (8), Rusya (14), Sırbistan (1), Singapur (1), Suriye (2), Tayland (2), Tayvan (2), Türkiye (17), Türkmenistan (1), Ukrayna (13), Ürdün (4), Yakutistan (1), Yugoslavya (1), Yunanistan (5) (Dolunay, 2005: 2).

Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucunda Türkçenin yabancı dil olarak öğrenilmesinin köklü bir geçmişe sahip olduğu ve tarihin birçok döneminde yabancıların Türkçeye ilgi gösterip onu öğrenme yoluna gittiği görülmüştür. İlk dönemlere ait elde somut veriler olmadığı için bazı ipuçlarından yola çıkılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bu dönemlerde Türkçenin daha çok doğal yöntemle

göre öğrenildiği görülmektedir. Süreç ilerledikçe Türkçenin öğretilmesine yönelik kitapların hazırlandığı ve öğretimin sistematikleştiği anlaşılmaktadır.

Türklerin ve Türk devletlerinin siyasi ve ekonomik güç olduğu dönemlerde yabancıların Türkçe öğrenmeye yönelik çabalarında artış görülmektedir. İnsanlar herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın ihtiyaçlardan ve dönemin şartlarından kaynaklanan sebeplerle Türkçe öğrenmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Alanla ilgili yapılan çalışmalarda yabancılara Türkçe öğrenme ve öğretme faaliyetlerinin Kaşgarlı Mahmud'un yazmış olduğu Divanü Lügati't-Türk'le başladığını ifade edilmektedir. Ancak örgün bir eğitim olmasa da önceki yüzyıllarda Türkçenin öğretiminin yapıldığına dair izler bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar daha çok Türkçe öğretimi amacıyla hazırlanan kitapların incelenmesi üzerinde yoğunlaşırken kitaplar olmadan doğal yönteme göre dil öğretiminin yapıldığı ortadadır.

Bu çalışmada Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde dönemin sosyokültürel, siyasi ve ekonomik koşulları da değerlendirmeye alınarak insanların hangi şartlarda ve dönemlerde Türkçeyi öğrenmeye yönelik ilgi ve ihtiyaçlarının arttığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Çünkü dil öğretimi yaşanan ortamla yakın ilişki içerisinde.

Türkçenin yabancılara öğretimi için yapılan çalışmaların kendi dönemi içerisinde kendilerinden beklenen işlevi yerine getirdiği, Türkçenin öğretilmesine katkı sağladığı düşünülmektedir. Günümüzde yapılan çalışmaların da tarihteki çalışmalar sayesinde ilerlediği görülmektedir.

Kaynaklar

- AÇIK, F. (2012). *Türkçe Öğretimi Üzerine Yabancı Yazarların Hazırladığı Ders Kitaplarında Söz Dağarcığı ve Kültürel Unsurlar: "A Practical Grammar of The Turkish Language", "Turkish Literary Reader" ve "Gramatika Turetskogo Yazıka" Örneklerinde*. M. N. Önal (Ed.). IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri içinde (s. 597-609). Ankara.
- ADIGÜZEL, M. S. (2001). Yabancılara Türkçe Öğretimi ve Gramer-Tercüme Metodu. *Bilig*, 16, 25-43.
- AĞAR, M. E. (2004). Türkçe Öğretiminin Tarihçesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1, 1-10.
- AKYÜZ, H. (2001). *Türk Eğitimcileri I*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- AKYÜZ, Y. (2009). *Türk Eğitim Tarihi*. (15. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- ALYILMAZ, C. (2003). Bugut Yazıtı ve Anıt Mezar Külliyesi Üzerine. *S. Ü. Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 13, 11-21.
- ALYILMAZ, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. Ankara: Kurmay Yayınevi.

- ALYILMAZ, C. (2010). Türkçe Öğretiminin Sorunları. *Turkish Studies*, 5(3), 728-749.
- ATALAY, B. (1945). *Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BARIN, E. (1994). Yabancılara Türkçenin Öğretimi Metodu. *Dil Dergisi*, 17, 53-56.
- BARIN, E. (2010). Yabancılara Türkçe Öğretimi Amacıyla Yazılan “Ecnebilere Mahsus” Elifbâ Kitabı Üzerine. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXVII / Bahar, 121-136.
- BARTHOLD, W. (1963). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. (çev. Fuat Köprülü). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- BARUTCU-ÖZÖNDER, S. (1996). *Muhakemetü'l-Lugateyn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAYKUZU, T. D. (2008). Hunların Kayıp Kitapları ve Sutralar. *Bilig*, 44, 195-210.
- BAYRAKTAR, N. (2002, Haziran). *Yabancılara Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi*. I. Uluslararası Çanakkale-Truva Dil Eğitimi ve Okul Gelişimi Sempozyumu'nda sunuldu, Çanakkale.
- BAZIN, L. (2010). Türk lügüistiği ve kültür alışverişi meseleleri. *Türkçenin Derin Yapısı*, Ankara: Belen Ofset, 521-552.
- BİÇER, N. (2011). *Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılara Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- BÖLÜKBAŞ, F. ve Keskin, F. (2010). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metinlerin Kültür Aktarımındaki İşlevi. *Turkish Studies*, 5(4), 221-235.
- CAFEROĞLU, A. (1984). *Türk Dili Tarihi*. (3. Basım). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ÇİFÇİ, M. (2006). Türkçe Öğretiminin Sorunları. Gülsevin, G. ve Boz, E. (Ed.). *Türkçenin çağdaş sorunları*. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 77-134.
- DEMİREL, Ö. (2004). *Yabancı Dil Öğretimi*. (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- DİLÂÇAR, A. (1989). 1612'de Avrupa'da Yayınlanan İlk Türkçe Gramerin Özellikleri. *TDAY Belleten*. Ankara: TDK Yayınları, 197-210.
- DOĞAN, S. (2011). *XIX. Yüzyılda Batı'da Yabancılara Türkçe Öğretimi Çalışmaları: W. B. Barker Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- DOLUNAY, S. K. (2005, Eylül). *Türkiye ve Dünyadaki Türkçe Öğretim Merkezleri ve Türkoloji Bölümleri Üzerine Bir Değerlendirme*. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- EKER, S. (2010, Mayıs). *Orhon Yazıtları: İran Dilleri ile İlk Temaslar ve Benzer Birkaç Öge Üzerine*. III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi, 321-332.
- ER, O., BİÇER, N. ve BOZKIRLI, K. Ç. (2012). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunların İlgili Alan Yazını Işığında Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1(2), 51-69.
- ERCİLASUN, A. B. (2007). *Türk Dili Tarihi*. (4. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları
- ERDEM, İ. (2009). Yabancılara Türkçe Öğretimiyle İlgili Bir Kaynakça Derlemesi. *Turkish Studies*, 4(3), 888-937.

- GÖÇER, A. ve MOĞUL, S. (2011). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi ile İlgili Çalışmalara Genel Bir Bakış. *Turkish Studies*, 6(3), 797-810.
- GÜNŞEN, A. (2006). *İlk Türkçecilerden Kırşehirli Aşık Paşa*. Kırşehir: Kırşehir Valiliği.
- GÜROL, Ü. (1987). *İtalyan Edebiyatında Türkler*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- HENGİRMEN, M. (1993). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi. *Dil Dergisi*, 10, 5-9.
- HENGİRMEN, M. (ty.). *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri ve Tömer Yöntemi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- KARAL, E. Z. (2001). Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu (Tarih Açısından Bir Açıklama). *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KAYA, C. (2009, Mayıs). *Divanü Lügati't-Türk Araplara Türkçeyi Öğretmek için mi Yazıldı?* Ahmet Yesevi Üniversitesi III. Türkoloji Kongresi'nde sunuldu, Kazakistan.
- KİTAPÇI, Z. (1995). *Orta Asya Türklüğünün Büyük İslam Kültür ve Medeniyetindeki Yeri*. Konya.
- MELANLIOĞLU, D. (17-19. 10. 2008). *Divanü Lügati't-Türk'ün ve Güncel Türkçe Sözlük'ün Türkçe Eğitimi Açısından Önemi*. Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu Bildirileri. Rize: Rize Üniversitesi Yayınları, 470-477.
- MERT, O. (2009). *Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes - Tariat - Şine Us*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- MESKİLL, C. (2002). *Teaching and Learning in Real Time: Media, Technologies, and Language Acquisition*. Houston: Athelstan.
- ONAN, B. (2003). Divanü Lûgat-it-Türk'ün Dil Öğretim Yöntemleri ve Dünya Filolojisine Katkıları Bakımından Bir Değerlendirmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 425-445.
- ÖGEL, B. (2002). *Sino-Turcica Çingiz Han'ın Türk Müşavirleri*. İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık.
- ÖNER, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZBAY, M. (2010). *Türkçe Öğretimi Yazıları*. Ankara: Öncü Kitap.
- ÖZYETGİN, A. M. (2001). *Ebu Hayyan - Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk - Fîil: Tarihi Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*. Ankara: KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- ŞAHİN, G. (2008). Osmanlı Devleti'nde Ermeni Tercümanlar. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 30.
- TEKİN, Ş. (2001). *İştikakçının Köşesi*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- TEKİN, T. (1993). *Hunların Dili*. Ankara: Doruk Yayınları.
- TEKİN, T. (1997). *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*. Ankara: Simurg Yayınları.
- TEKİN, T. (2003). *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat 1.
- TEZCAN, M. (2001). *Göktürkler ve Budizm*. Göktürk Devleti'nin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Bildirileri. Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 121-134.

- TEZCAN, S. (2001). En Eski Türk Dili ve Yazını. *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TOPARLI, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (1999). *El-Kavânîni'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TİMUR AĞILDERE, S. (2010). XVIII. Yüzyıl Avrupa'sında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi: Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu (1669-1873). *Turkish Studies*, 5(3), 693-704.
- TURAN, O. (2008). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TÜRK, V. (2012). Yabancı Dille Öğretim. *Türk Yurdu*, 302, 35-38.
- YAVUZ, K. (1983). XIII-XVI. Asır Dil Yadigârlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri. *Türk Dünyası Araştırmaları, Faruk Timurtaş'a Armağan*, 27, 9-57.
- YAVUZ, K. (2000). *Garib-Nâme*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YAVUZ, K. (2003). Âşık Paşa. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'a Armağan*, 13, 29-39.
- ZELYUT, R. (2012). *Yabancı Kaynaklara Göre Türk Kimliği*. Ankara: Kripto Yayınları.